

LAPS/82/2022, 11.11.2022

Lapsiasiavaltuutetun lausunto sosiaaliturvakomitean lasten ja perheiden sosiaaliturva ja palvelut -työryhmälle

Viite: Lausuntopyyntö 8.11.2022/LASPET-työryhmä

Lapsiasiavaltuutetun tehtävänä on arvioida ja edistää lapsen oikeuksien toteutumista. Työn perustana on YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus (SopS 59 ja 60/1991, LOS), joka on lailla voimaan saatettu ihmisoikeussopimus. Sopimus koskee kaikkia alle 18-vuotiaita.

Sosiaaliturvakomitean alainen lasten ja perheiden sosiaaliturva ja palvelut- työryhmän (LASPET) käsitelleen kuluvana syksynä sosiaalihuollon, ml. lastensuojelun, palveluiden sekä etuusjärjestelmän suhdetta. Työryhmä on pyytänyt lapsiasiavaltuutetulta tiivistä lausuntoa keskeisistä ongelmista ja kehittämiskohteista.

Lapsiasiavaltuutetun huomioita

Yleistä

Suomessa lapsiperheköyhyys ei ole yhtä yleistä kuin muissa OECD-maissa, mutta se kasautuu esimerkiksi maahanmuuttajataustaisille vahvemmin kuin muualla. Toimeentuloon liittyviä ongelmia on erityisesti niillä lapsiperheillä, joissa on vain yksi huoltaja, huoltajan/huoltajien koulutustaso on matala, huoltaja/huoltajat ovat työttömiä tai opiskelevat, perheessä on useita lapsia tai perhe on ulkomaalaistaustainen.

Muihin OECD-maihin verrattuna Suomen erityispiirteinä ovat pitkäaikainen toimeentulotuen käyttö ja työssäkäyvien lapsiperheiden köyhyys. Lapsiperheet joutuvat toistuvasti ja pitkäaikaisesti turvautumaan viimesijaiseksi ja väliaikaiseksi tarkoitettuun toimeentulotukeen. Lisäksi on huomattava, että monet eri tukimuodot muodostavat kannustinloukkuja, joista voi olla vaikea päästä irti. Työssäkäynnin kannustimet ovat vähäiset, jos työssäkäynti koetaan tai se tosiasiaallisesti on kannattamatonta.

Lapsiperheiden toimeentuloon vaikuttaa muun muassa asumisen kalleus. Suomen ilmasto edellyttää rakennusten lämmittämistä ja sitä, että asuinrakennukset täyttävät tietyt standardit, mikä osaltaan tekee asumisesta kallista. Asumiskulut ovat korkeat erityisesti isoissa kaukungeissa ja toisaalta haja-asutusalueilla asuville voi kertyä suuriakin kustannuksia työhön, kouluun ja harrastuksiin liikkumisesta, vaikka varsinaisesti asumiseen liittyvät kustannukset olisivatkin alhaisempia. Energian hinnannousukin kaventaa asumisen kustannusten eroa taa-
jamien ja haja-asutusalueiden välillä.

Perusasumiskustannuksista voi olla lähes mahdotonta tinkiä. Niiden merkitys matalapalkkaisten perheiden toimeentuloon onkin varsin suuri, ja työssäkäynnin kannusteet voivat jäädä vaatimattomiksi, jos vaihtoehtona on esimerkiksi asumistuen ja toimeentulotuen turvin rahoitettu asuminen. Tilannetta vaikeuttaa edelleen tiedossa olevat sähkön hinnan erittäin suuri nousu ja inflaatiokehitys. Keskituloisten perheiden kohdalla asumiskustannuksia aiheuttaa lisäksi korkea asunovelkataso. Velkaantuneissa kotitalouksissa käytettävissä olevat tulot voivat olla selkeästi alemmat kuin laskennallisten tulojen määrä.

Viimeaikaiset kriisit, koronapandemia ja Ukrainan sota seurannaisvaikutuksineen ovat heikentäneet lapsiperheiden hyvinvointia ja lisäävät lapsiperheköyhyyttä. Vaikka nopeat kertaluonteiset tuet ovat tervetulleita toimenpiteitä, tulisi lapsiperheiden tukemiseen ja erityisesti työssäkäyntiin kannustamiseen määrätietoisesti panostaa. Tämä edellyttää työn kannustinten lisäämistä ja työn sekä perheen yhteensovittamisen edistämistä. Lapsiasiavaltuutetun toimistossa on syksyllä 2022 toteutettu viestintäkampanja, jossa laaja työelämäverkosto on sitoutunut edistämään työn ja perhe-elämän yhteensovittamista. Tämä edellyttää asenne-
muutoksia, toimintakulttuurin muutoksia ja joustoja niin työntekijöiltä kuin erityisesti työnantajilta silloin, kun työntekijän perheessä on lapsia.

Kehittämiskohteita

Sosiaaliturvajärjestelmän kykyä joustaa nopeastikin muuttuvissa tilanteissa tulee kehittää. Tällä hetkellä sosiaaliturvajärjestelmä on jäykkä ja hidas. Lapsiasiavaltuutettu painottaa, että järjestelmän kehittämisen yhteydessä on välttämätöntä tehdä laaja-alainen ja perusteellinen lapsivaikutusten arviointi.

Lapsiasiavaltuutetun havaintojen mukaan, mm. kansalaisyhteydenottojen perusteella, ainakin seuraavia ongelmia ilmenee:

1. Sosiaaliturvajärjestelmän vaikeaselkoisuus

Sosiaaliturvajärjestelmä on erittäin monimutkainen ja vaikeasti hahmotettava kokonaisuus. Viestinnän ja ohjeistuksen kehittämiseen on panostettava. Erityisten nuorten ja lapsiperheiden on vaikea ymmärtää sosiaaliturvan kokonaisuutta ja saada selvää heille kuuluvista palveluista ja etuuksista, joten heillä voi myös olla haasteita käyttää niitä oikein.

2. Varhaiskasvatuksen laatu ei ole riittävä

Varhaiskasvatuksen laatu on osassa kuntia ja yksiköitä erittäin heikkoa. Tämä voi vaikuttaa etenkin pienten, alle 2-vuotiaiden lasten vanhempien halukkuuteen siirtyä työelämään. Erityistä tukea tarvitseville lapsille voi kunnassa olla tarjolla tilapäistä hoitoapua, mutta se ei välttämättä ole laadultaan sellaista, että lapsen voisi jättää hoitoon rauhallisin mielin.

3. Sopivaa palvelua ei ole saatavilla

Esimerkiksi lapsen hoito ja huolenpito (muun muassa eri syistä erityistä tukea tarvitsevat lapset) saattaa edellyttää, että huoltaja on toistuvasti pois töistä tai joutuu keskeyttämään työpäivän, minkä seurauksena palkkaa vähennetään. Joskus kyse voi olla myös siitä, että perhe ei voi itse vaikuttaa lapsen tarvitseman palvelun saamisen aikaan ja paikkaa, vaikka edellytyksenä on, että myös huoltaja on paikalla. Palvelun vastaanottaminen voi siten ainakin tilapäisesti estää huoltajan työssäkäynnin.

Tulonmenetystä ei näissä tilanteissa korvaa mikään etuus. Huoltajalla on mahdollisuus lyhentää työaika, mutta se ei välttämättä auta edellä mainituissa tilanteissa, ja se pienentää perheen tuloja

Huoltajan työssäkäyntiin/työllistymiseen voi vaikuttaa myös muun muassa se, että lapselle ei löydy hoitopaikkaa tai hoitajaa lyhyellä varoitusajalla ja lyhytaikaisesti. Huoltajan voi olla mahdotonta ottaa vastaan määräaikaista tehtäviä tai pysyvämpiäkään tehtäviä, jos lapselle ei löydy turvallista hoitopaikkaa.

4. Perheet kieltäytyvät avusta palvelumaksujen vuoksi

Monet sosiaalihuoltolain mukaiset palvelut ovat lapsiperheille maksullisia. Vaikka perheellä olisi laskennallisesti riittävästi tuloja, ne eivät välttämättä vastaa käytettävissä olevia tuloja.

Myös palvelun laatu vaikuttaa maksuhalukkuuteen. Tarpeellinenkin ennalta ehkäisevä tuki voi siis jäädä saamatta.

5. Palvelujen ja etuuksien monimutkaiset yhdistelmät, kun lapsella on useampi kuin yksi koti

Palvelujärjestelmä on monimutkainen, eikä se edelleenkään tunnista riittävästi eroperheiden todellisuutta. Korostuneesti tämä tulee esiin vuoroasumisen tilanteissa, ja niissä perheissä, joissa etä- ja lähivanhempi asuvat eri paikkakunnilla tai muuten kaukana toisistaan. Lapsen arkipäivän toimet, kuten varhaiskasvatus, koulu ja harrastukset, voivat vaikeutua kohtuuttomasti toisen vanhemman luona asuessa tai oleskellessa, jos palvelu- ja etuusjärjestelmä tunnistaa lapselle vain yhden kodin. Sen seurauksen lapsen oikeus säilyttää suhteensa kumpaankin vanhempaansa voi vaarantua.

6. Opiskelevien perheiden riittävän tuen puute

Syntyvyyden aleneminen ja synnyttäjien keski-ikänsä nousu on haaste suomalaiselle yhteiskunnalle. Sosiaaliturvajärjestelmän tulisi tukea entistä paremmin opiskelevia nuoria aikuisia siten, että perheellistyminen olisi mahdollista jo opiskeluaikana.

7. Lapsen sijoitus lastensuojelun toimenpiteenä vaikuttaa kokonaisvaltaisesti perheen tuloihin ja sen myötä usein myös asumiseen

Lastensuojelun asiakkuus on vahvasti yhteydessä köyhyyteen. Lapsen sijoittaminen kodin ulkopuolelle voi romuttaa perheen talouden lopullisesti. Se tarkoittaa usein myös muuttoa, koska asumistuki pienenee. Tämä taas vaikeuttaa lapsen kotilomia, kotiuttamista ja perheen jälleenyhdistämistä.

Työssäkäyvät, omillaan pärjäävät perheet taasen joutuvat maksamaan toisinaan korkeitakin maksuja lapsen sijoittamisesta kodin ulkopuolelle, mikä tuntuu kohtuuttomalta etenkin tahdonvastaisten huostaanottojen kohdalla. Kohtuuttomuuden kokemus korostuu, jos lastensuojelun palveluilla ei onnistuta auttamaan lasta ja lapsen tilanne pikemminkin heikkenee kuin paranee (esim. lapsi toistuvasti ”hatkaa”, käyttää päihkeitä tms.).

Olemme tässä lyhyessä lausunnossa koonneet ilmiöitä, joita meille lapsiasiavaltuutetun toimistoon välittyy kansalaisyhteydenottojen ja ammattilaisten tahoilta. Haluamme lopuksi muistuttaa, että YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen mukaisesti Suomi on sitoutunut tur-

vaamaan jokaisen lapsen oikeuden ruumiillisen, henkisen, hengellisen, moraalisen ja sosiaalisen kehityksensä kannalta riittävään elintason (27 artikla). Ensisijainen vastuu elintason turvaamisesta on lapsen huoltajilla, mutta valtion on tuettava huoltajia tässä tehtävässä ja annettava tarvittaessa erilaista apua ja tukea, joissa kiinnitetään erityisesti huomiota perustarpeisiin kuten ravintoon, asumiseen ja vaatetukseen. Tätä vahvistaa myös kansallisen perustuslain (731/1999) 19.3 §, jonka mukaan julkisen vallan on tuettava perheen ja muiden lapsen huolenpidosta vastaavien mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu (19.3 §).

Jyväskylässä 11.11.2022

Elina Pekkarinen
lapsiasiavaltuutettu

Merike Helander
lakimies

Katja Mettinen
ylitarkastaja